

VILÁG- TÖRTÉNET

14. (46.) évfolyam 2024. 1.

A HUN-REN BÖLCSESZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZETÉNEK FOLYÓIRATA

- **RING ÉVA**
A BARI KONFÖDERÁCIÓ ÉS A RZECZPOSPOLITA
ELSŐ TERÜLETI MEGCSONKÍTÁSA
- **GEBEI SÁNDOR**
OROSZ-POROSZ ÉRDEKAZONOSSÁG
A RZECZPOSPOLITA ELSŐ TERÜLETI MEGCSONKÍTÁSÁBAN
- **TÓTH FERENC**
A FRANCIA DIPLOMÁCIA TÖREKVÉSEI A RZECZPOSPOLITA
MEGMENTÉSE ÉRDEKÉBEN
- **SCHVÉD BRIGITTA KINGA**
LENGYELORSZÁG ELSŐ FELOSZTÁSA
AZ ERŐEGYENSÚLY-DISKURZUS TÜKRÉBEN
- **VARGA BEÁTA**
GALÍCIA BETAGOLÁSA A HABSBERG MONARCHIÁBA
- **KURDI KRISZTINA**
A LENGYEL ZSIDÓ ÖNKORMÁNYZATI RENDSZER ÁTALAKULÁSA
- **SZEMLE**
KOVÁCS ZITA, URBÁN MÁTÉ ÍRÁSAI

VILÁGTÖRTÉNET
A HUN-REN Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Történettudományi Intézetének folyóirata

Szerkesztők
Skorka Renáta (főszerkesztő)
Bíró László, Martí Tibor, Vámos Péter
(szerkesztők)

Szerkesztőbizottság
Glatz Ferenc (elnök), Borhi László, Erdődy Gábor,
Fischer Ferenc, Fodor Pál, Klaniczay Gábor,
Majoros István, Mihalik Béla Vilmos,
Pók Attila, Poór János

14. (46.) évfolyam 2024. 1.

TARTALOM

Birodalmi terjeszkedés Közép-Európában. A Rzeczpospolita első megcsonkítása, 1772 (Mitrovits Miklós)	1
<i>Tanulmányok</i>	
Ring Éva: A bari konföderáció és a Rzeczpospolita első területi megcsonkítása	5
Gebei Sándor: Orosz–porosz érdekazonosság a Rzeczpospolita első területi megcsonkításában	43
Bebesi György: Lengyelország első megcsonkítása az orosz birodalmi külpolitika szemszögéből	57
Dinnyés Patrik: Anya és fia nézetkülönbsége a Rzeczpospolita első területi megcsonkítása kapcsán	67
Tóth Ferenc: A francia diplomácia törekvései a Rzeczpospolita megmentése érdekében	83
Schwéd Brigitta Kinga: Lengyelország első felosztása az erőegyensúly-diskurzus tükrében a kortárs londoni hetilapok véleménycikkeiben	99
Varga Beáta: Galícia betagolása a Habsburg Monarchiába. A kelet-galíciai rutének helyzete 1772–1918 között	121
Kurdi Krisztina: A lengyel zsidó önkormányzati rendszer átalakulása Lengyelország első megcsonkítása után	139
<i>Szemle</i>	
A „fekete királyné” élete (Urbán Máté)	161
Az oktatás finansziális háttere a középkorban és a korai újkorban (Urbán Máté)	168
Észak és Dél veszélyes viszonya, avagy Olaszország születése (Kovács Zita)	172

Jelen számunkat Mitrovits Miklós szerkesztette

A „fekete királyné” élete¹

Daniela Dvořáková szlovák történészneve bizonyára nem ismeretlen a magyar középkorászok és a középkor iránt érdeklődők körében. *A lovag és királya* című munkája 2009 óta olvasható magyar nyelven.² A Cillei Borbála életét bemutató monográfia 2013-ban jelent meg először szlovákul,³ angol fordítását David McLean készítette. Míg Zsigmond életének és uralkodásának újraértékelése már legalább három évtizede folyik, addig a folklórban „fekete királynénak” nevezett Borbálát méltatlanul elhanyagolta a kutatás. A királyné nemcsak a néprajzi anyagban és az ismeretterjesztő történeti munkákban jelenik meg negatív színben, hanem sokszor a szakirodalmi munkák lapjain is. Általában kicsapongó, kéjsóvár nőszemélynek ábrázolják, aki méltán nyerte el a „német Messalina” nevet. Szemérmertlensége mellett eretnekséggel, istentelenséggel és okkult tudományokban való jártassággal vádolják a mai napig, a történeti bulvár munkákban pedig olykor vámpírnak ábrázolják. Mi vezetett ennek a különösen rossz hírnévnek a kialakulásához, teszi fel a kérdést a szerző. Miért terjesztettek a kortársak alaptalan pletykákat a császárnéről, és miért maradtak fenn azok évszázadokon keresztül?

Cillei Borbála a késő középkor egyik legkiemelkedőbb nőalakja volt, aki Zsigmond mellett hatalmas vagyonra és birtokkomplexumra tett szert, ami számottevő hatalmat és befolyást biztosított számára. Borbála iránt nemcsak különleges, erős személyisége miatt tarthat érdeklődést a történettudomány, hanem családja miatt is. A Cilleiek kemény kézzel próbálták megerősíteni hatalmukat a 15. századi Közép-Európában, és látványos sikereket értek el, végző ambíciójuk – a királyi korona elnyerése – azonban a család férfi tagjainak nem sikerült, mindazonáltal két női tagja eljutott a trónig: Borbála magyar és cseh, Anna lengyel királyné lett. Dvořáková szerint a „fiktív Borbála” jól ismert a közönség előtt, ő azonban a valós történeti személyiség életútját kívánja bemutatni. A szerző igyekszik tisztára mosni a királyné sok évszázadon keresztül bemocskolt hírnevét. Megvizsgálja a pletykák és a negatív sztereotípiák kialakulásának okát, melyeket többnyire a pillanatnyi politikai érdek szült.

Dvořáková széles forrásbázist használ a királyné életének rekonstruálásához, amihez jó kiindulópontot adnak a Borbála által kibocsátott oklevelek; az okleveles források mellett számos elbeszélő munkára is támaszkodik. A magyar eseményekről jó képet ad Thuróczy és Bonfini krónikája, a csehországiakról a cseh évkönyvek, ezek mellett sokszor hivatkozik

1 Dvořáková, Daniela: *Barbara of Cilli (1392–1451). A Hungarian, Holy Roman, and Bohemian Queen*. Leiden–Boston, Brill, 2021. 258 p.

2 Dvořáková, Daniela: *A lovag és királya. Stiborici Stibor és Luxemburgi Zsigmond. Képek és történetek egy középkori magyar nemes életéből*. Pozsony, 2009.

3 Dvořáková, Daniela: *Čierna kráľovná. Barbora Celjská. Životný príbeh uhorskej, rímsko-nemeckej a českej kráľovnej (1392–1451)*. Budmerice–Bratislava, 2013.

még a szerző Jan Długosz krónikájára és Eberhard Windecke emlékiratára Zsigmond királyról. A királyi pár nyugati utazásairól jó források a német városok krónikái. A számos latin, német és cseh nyelven íródott forrás értelemezése komoly filológiai munkát igényelt. A monográfia szakirodalmi listája is hasonlóan széles palettájú. A szerző járatos a téma szlovák, cseh, magyar, osztrák, német és lengyel szakirodalmában.

A monográfia – a bevezetést és a konklúziót nem számítva – tíz fejezetre tagolódik. Az első fejezet a Cillei család felemelkedését mutatja be. A Cilleiek ősei (a Sannecki család) a 12. században bukkanak fel, birtokaik az azonos nevű folyó mellett terültek el. Karintának és Krajnának ez a területe stratégiai szempontból fontos volt, ugyanis határvonalat alkotott a Magyar Királyság szomszédságában. A család 1322-ben örökölte meg rokonaitól Celje várát, amelyet rezidenciává alakítottak. A Cilleiek vagyonát I. Frigyes alapozta meg, akit 1341-ben Bajor Lajos grófi rangra emelt. Carniola kapitányként további birtokokat szerzett, és jó kapcsolatot ápolt az Anjoukkal. Borbála apja, II. Hermann kezdetben a Habsburgok szolgálatában állt, de a nikápolyi csatában Zsigmond mellett találjuk, sőt részt vett a király megmentésében. A király a grófot számos Zagorje vidékén fekvő várral jutalmazta meg. Cillei Hermann Zsigmond uralkodása alatt végig az egyik legbefolyásosabb báró volt. A király 1401-es fogósága, majd kiszabadulása után szorosabbra fűzte a viszonyt a mellette kitaró Cilleiekkel és Garaiakkal. Hermann Anna nevű lánya Garai Miklós felesége lett, Borbála kezét pedig a király kérte meg. 1405-ben Zsigmond a kivégzett Lackfiak muraközi birtokait adományozta a grófnak. Ezzel feltehetően az volt a célja, hogy hű emberére bízva a fontos kereskedelmi út, a *strata Teutonicorum* felügyeletét. A Szlavóniában létrejövő Cillei-tartomány kiemelt stratégiai jelentőséggel bírt. Hasonló szerepe volt Hermann birtokainak a Délvidéken, mint Stiborici Stibor Vág-völgyi uradalmainak északon.

Zsigmond 1405-ben vette el Borbálát, és a királynékoronázásra is ebben az évben került sor. Az ifjú grófkisasszony bizonyosan jó nevelést kapott: írt, olvasott és ismerte a latin nyelvet. 1406-ban Zsigmond szlavón bánná nevezte ki Hermannnt. Borbála hatalmas birtokkomplexumot és számos jövedelmet kapott hitbérbe. Ő volt az első magyar királyné, akinek a hitbérehez városok is tartoztak. A királyné fennhatósága alatt állt Diósgyőr, a Csepel-sziget, Óbuda, Kecskemét és az ottani kunok, két vár Nógrádban és két vár Verőcében. 1428-ban birtokcsere történt: Zsigmond stratégiai okokból a királyné szlavóniai birtokait elcserélte felső-magyarországi birtokokra. A birtokok gazdag jövedelméből Borbála fenn tudta tartani fényűző udvarát. A szerző megállapítása szerint udvari tisztviselői a korai időkben Zsigmond hű emberei közül kerültek ki, később azonban a királyné egyre inkább saját bizalmasait nevezte ki a fontos posztokra. Az esküvőt követő években a királynéi udvar a királyi udvar függelékeként működött, a későbbiekben azonban teljes mértékben függetlenedett.

Az 1408-ban létrehozott Sárkány-rend nagymértékben növelte Borbála tekintélyét. Borbála Zsigmonddal egyenrangú alapító tagként jelenik meg a rend alapító okmányában. A lovagrend elsődleges feladata az utódlás biztosítása lett volna Zsigmond halála esetén, a lovagok fő kötelessége volt ugyanis a majdan özvegyesre jutó királyné és utódainak védelmezése. A tagok hűséggel tartoztak mindkét nembeli utódnak, és fiú utód hiányában Zsigmond lányát is kötelesek voltak a trónra segíteni. A rend célkitűzései között szerepelt még a törökök elleni harc és a király tekintélyének emelése. Borbála házassága első néhány évében nem szült gyermeket. Ennek oka lehetett fiatal kora, a szerző azonban felvet egy másik lehetőséget is. Egy velencei orvos traktátusában említi Zsigmond terméketlenségét, amire más források is utalnak. 1409-ben végre megszületett a királyi házaspár gyermeke: Erzsébet. 1410-től kezdve Zsigmond egyre több időt töltött külföldön, először a német-római királyválasztás tartotta távol az országtól, majd a konstanzi zsinat. Borbála olykor

elkísérte férjét az utazásokra, de többnyire Magyarországon tartózkodott. A király távollétében a királyné hatalma és felelőssége is egyre nőtt. Ezekben az években Borbálának nemcsak saját birtokai, de olykor az ország védelméről is gondoskodnia kellett, erről tanúskodnak az általa kiadott parancslevelek, amelyek mozgósítást rendeltek el a nyugati határszélen.

Az *Európa nagyszonya* című fejezet Borbála szereplését mutatja be a konstanzi zsinaton. 1414 őszén a királyné díszes kísérettel Németországba vonult, hogy részt vegyen Zsigmond mellett a német-római királykoronázáson. A pompás ceremónia 1414 minden-szentek napján zajlott le, Borbálát férjével együtt megkoronázták az aacheni dómban. A királyi pár ugyanezen év karácsonyán érkezett Konstanzba, ahol kezdetét vette a késő középkor legnagyobb szabású gyűlése. Borbála szerepe a zsinaton főként a reprezentációra korlátozódott. A királyi és királynéi adventusokról (ünnepélyes uralkodói bevonulás), az ünnepi misékről, bankettekéről részletes leírásaink maradtak fenn, többek között Ulrich von Riechenthal krónikájában.

Zsigmondnak elnökölnie kellett a zsinaton, ezért a királynénak sok szabadideje maradt, amit bálozással, kerti ünnepségek rendezésével és „kirándulással” töltött. Borbála élni vágyó asszonyként nem felelt meg a középkori királynékról kialakított eszményeknek, ezért sok moralista rossz szemmel nézte szórakozásait. Az első pletykák már a zsinat idején elkezdtek szállingózni Borbála szeretőiről. A kor francia teológusa, VI. Károly titkára, Jean Montreuil *Pamphlet contra Sigismond* című munkájában bírálta a királyi pár mondén szórakozásait. A teológus Konstanzban személyesen is találkozott Borbálával és Zsigmonddal. Mindazonáltal Montreuil még nem terjesztett nyíltan pletykákat a királynéről, csak a túlzottan világias és kötetlen udvari szokásait bírálta, és ezért is férjét tette felelőssé. Thomas Prischuch bajor polgár, minnesänger viszont versében éppen arról írt, hogy Borbála királynéhez méltóan viselkedik. Borbála 1414 júliusában indult haza Magyarországra Zsigmond hű emberének, Hohenzollern Frigyesnek a kíséretében. A rossz nyelvek szerint a vágrófi a királyné szeretője volt, azonban a szerző szerint ez a feltételezés csak rosszindulatú pletyka. A királyné az elkövetkezendő öt évben férje nélkül volt kénytelen az országot irányítani.

A *Házassági válság és annak megoldása* című fejezetben az 1419 és 1423 közötti kritikus éveket veszi górcső alá a szerző. A történeti köztudat valós tényként kezeli Borbála házasságtörését, azonban Dvořáková a korabeli források segítségével arra a következtetésre jut, hogy a királyné hűtlensége korántsem olyan biztos, mint ahogy a korábbi történeti munkák állították. A házaspár elhidegülését Windecke és Długosz is említi. A két történetíró nem szól a házasságtörésről, csak a királynét befeketítő pletykákat említi, amelyeknek Zsigmond hitelt adott. Az okleveles források is igazolják Borbála ideiglenes mellőzöttségét, mivel az 1419 és 1422 közötti évekből nem említik a királyné tisztviselőit. Úgy tűnik, ezekben az években a király megszüntette a királynéi udvart. Piccolomini már kész tényként kezelte a királyné házasságtörését, de Borbála szeretőjének a neve csak 150 évvel később jelenik meg Enoch Widemann bajor szerző művében. Az általa említett Wallenroth lovag feltehetően a Borbála kíséretében megjelenő Johannes Wallenroth, aki később Liptó megye ispánja lett. Mivel egyetlen kortárs forrás sem szól a liezonról, a történet bizonyára a 16. századi szerző élénk fantáziájának terméke. Az állítólagos szerető névrokona Wallenrode német lovagrendi lovas, rigai érsek, ezért a későbbi szakirodalom gyakran összemosza a két személyt.

Más történészek szerint nem házasságtörés miatt haragudott meg Zsigmond a királynéra, hanem azért, mert hazatértekor az országot zilált állapotban találta. Dvořáková szerint azonban ez az elmélet szintén nem állja meg a helyét, mert az okleveles források egyértelműen igazolják, hogy Zsigmond távollétében Borbála nagyon is aktívan politizált. A királyné száműzetésének és mellőzöttségének oka tehát továbbra is rejtély marad. Lehet-

séges, hogy túlzottan önálló politikájával haragította magára Zsigmondot. A király 1419 karácsonyán Erzsébet hercegnő közbenjárására megbocsátott a töredelmes bünbánatot tartó feleségének, és visszaadta neki birtokait. A megbocsátásban diplomáciai megfontolások is szerepet játszottak a szerző szerint. Zsigmondnak a cseh korona megöröklésekor szüksége volt a kiterjedt családi kapcsolatokkal rendelkező Cilleiek támogatására. A hatalomba visszatérülő Borbála újult erővel fogott hozzá ismét az államügyek intézéséhez. A királyné számára nagyon kedvező volt a Habsburg Alberttel kötött házassági szerződés. Dvořáková feltételezése szerint az is elképzelhető, hogy Zsigmond azért adta vissza feleségének a birtokait, hogy az beleegyezzen Erzsébet és Albert házasságába. A királyi pár házassága nem csak pro forma állt helyre, az öregedő Zsigmond ismét vonzódni kezdett még mindig fiatal feleségéhez, és fiú utód születésében reménykedett. A királyi pár kibékülése további gyarapodást hozott a Cillei famíliának. Az 1420-as évek elején megkapták az Ortenburgi grófságot, ezzel „birodalmuk” Szlavóniától Felső-Karintiáig terjedt.

Az *Ismét királynéként* című fejezetben Borbála 1424 és 1430 közötti éveit követhetjük nyomon. Az 1424. év több kiemelkedő diplomáciai esemény időszaka volt. A királyi pár részt vett Krakkóban Holszańska Zsófia lengyel királynévá koronázásán, majd visszatért Budára, ahol egy jelentős fejedelmi kongresszust tartottak. A koronás fők közül megjelent Pomerániai Erik dán király, VIII. Palaiologosz János bizánci császár, Lazarevics István szerb despota és még sokan mások. Ugyanebben az évben a király két oklevélben számos újabb birtokkal adományozta meg Borbálát. A királyné fennhatósága alá került Buják és Szanda vára, Zólyom, Végles, Besztercebánya, Körmöcbánya, Selmecebánya. Az adományozás pontos oka nem ismert. Borbála ezzel az ország leggazdagabb birtokosává vált. 1427-ben csak a királynéi bányavárosok jövedelme 28 ezer forintot tett ki. Borbála önállóan igazgatta hatalmas birtokait. Várnagyokat és egyéb tisztviselőket nevezett ki familiárisai közül, akik többnyire a közép- és kisbirtokos rétegből kerültek ki. Busás jövedelmeiből a királyné újabb várakat szerzett. A szerző szerint Zsigmondnak megérte Borbála hatalmas birtokokkal való ellátása, mivel a királyné jövedelmeiből folyamatos kölcsönökkel támogatta őt.

A királyi pár 1429-ben Łuckba utazott, hogy rávegyék Ulászló lengyel királyt Vitold litván fejedelem megkoronázására. Zsigmond már itt felvetette a keleti és a nyugati egyház uniójának és egy újabb zsinat összehívásának ötletét. Długosz szerint Borbálának kiemelt diplomáciai szerepe volt a találkozón. Ezekben az években Borbála befolyása annyira közzismert volt, hogy a velencei szenátus megpróbálta megvesztegetni a királynét, hogy járjon közben a béke érdekében. A dúsgazdag királyné azonban bizonyára nem tette volna kockára egzisztenciáját számára jelentéktelenebb összegek miatt. Az 1420-as évek vége számos nehézséget tartogatott a királyi pár számára: északon a husziták, délen az oszmánok fenyegették a határokat.

Az *emancipált királyné (1430–1436)* című fejezetben a királyné legfüggetlenebb időszakát mutatja be a szerző. Ezekben az években Borbála a király feladatait látta el, aktív politikai és honvédő tevékenységről számos oklevele tanúskodik. A Felvidékre betörő husziták hatalmas pusztításokat okoztak. Elfoglalták Likava várát és Liptó megyét, Borbála tulajdonait. Borbála ezekben az években számos intézkedést tett, hogy javait megvédje és visszaszerezze: fegyvereseket, lőport, szakállas puskákat kért a felvidéki városoktól. Jövedelmeit, különösen az újvívi ajándékokat (*munera strennalia*) könnyörtelenül begyűjtötte. Borbála legaktívabb éve az 1432-es volt, ekkor 25 oklevelet bocsátott ki.

A király 1432-ben Sienában tartózkodott, és várakozott, hogy elindulhasson Rómába a császárkoronázásra. Az uralkodó távollétében kialakult válságot Borbálának nem sikerült megoldania. 1432-ben a husziták elfoglalták Nagyszombatot, az országnagyok többsége

tehetetlen és öreg volt, Garai Miklós nádor még ebben az évben elhunyt. Ezekben a zavaros időkben kellett Zsigmondnak kidolgoznia Sienában az új hadügyi reformot. Az 1434-ben visszatérő császárnak valamennyire sikerült úrrá lennie a válságon és legyőznie a kelyhesek segítségével a táboritákat. Borbála és apja, Hermann a király utasításai ellenére is könyörtelesenül gyűjtötték az adókat. A királyné a Felvidéken, apja Szlavóniában. Hermann halála előtt nem sokkal Zsigmond birodalmi herceggé nevezte ki. 1436-ban a királyi pár Csehországba vonult, ahol a következő év februárjában királynévé koronázták Borbálát.

A következő fejezetben Dvořáková a zavaros 1436–1437-es évek eseményeit próbálja tisztázni. A Prágába való bevonulás Zsigmond utolsó diadalmenete volt halála előtt. A történeti munkák többsége szerint Borbála csehországi tartózkodása alatt megkísérelte megghiúsítani Habsburg Albert trónöröklését, hogy régensként saját maga foglalhassa el a cseh trónt. A szerző szerint ez csupán történeti konstrukció. A források egyáltalán nem utalnak arra, hogy a királyné összeesküvést szőtt volna. A császárnét a történészek többsége azért látta ebben a szerepben, mivel a Zsigmond udvarában szerveződő új klikk vezetője, Kaspar Schlick birodalmi kancellár a Cilleiek ádáz ellenfeleként Borbálát tette meg bűnbaknak. Valójában Borbálának nem fűződhetett érdeke a csehországi régensséghez. Igaz, hogy miután megkoronázták a Szent Vitus-székesegyházban, jelentős hitbéradományt kapott Zsigmondtól, de csehországi birtokai jóval kisebbek voltak magyarországi javadalmainál. Borbálának nem állhatott érdekében egy háború sújtotta ország kormányzása, amely még mindig zajos volt a kelyhes és katolikus ellentétektől, emellett ebben a királyságban Borbálának nem volt olyan kiterjedt támogatói tábora és familiárisi hálózata, mint Magyarországon.

A *Büntetés vagy összeesküvés* című fejezetben a szerző tovább bogozgatja az 1438–1439-es esztendő bonyodalmait. A történeti köztudat szerint Zsigmond halála idején Borbála nemcsak Habsburg Albert trónigényét szerette volna megghiúsítani, hanem hozzáment volna a még gyermek III. Ulászló lengyel királyhoz is, hogy a gyermek király csehországi uralkodása alatt teljesen átvegye a hatalmat. Zsigmond még halála előtt rájött, mire készül Borbála, és elrendelte letartóztatását. Mindez azonban csak Kaspar Schlick propagandájának terméke, aki minden követ megmozgatott Habsburg Albert érdekében. Borbála félreállításának elsősorban Albert érdeke volt.

A Magyarországon hatalmas birtokokkal és befolyással rendelkező özvegy királyné jelentős akadályt jelentett az új uralkodó számára. Ráadásul Borbálának kiterjedt támogatói tábora volt, ismerte az országot és a nyelvet, amit Albert nem mondhatott el magáról. A nagy hatalmú anyóstól Albert csak úgy szabadulhatott meg, ha rábizonyítja az összeesküvés vádját. Albert érdekében Schlick igyekezett minél jobban befeketíteni az özvegy királynét. 1438-as szabadulása után Borbála a lengyel udvarba menekült, majd hamarosan megkezdődtek a harcok Ulászló és Albert között a cseh trónért. Albert hirtelen halála (1439) után a kortársak rögtön megfogalmazták a mérgezés lehetőségét, ami mögött Borbála kezét keresték. A lengyelországi száműzetés után a királyné 1441-ben tért vissza Csehországba, és az elkövetkezendő tíz esztendőt Mělník várában töltötte. A cseh rendek az özvegytől megtagadták, hogy Prágában rendezze be az udvarát. Borbála végül kibékült lányával, Erzsébettel, annak halála előtt. A polgárháborús állapotok miatt sosem tért vissza Magyarországra. Az özvegy királyné életének utolsó évtizedét a közügyektől visszavonultan töltötte. Erről az időszakról alig maradtak fenn források. Borbála az 1451-es pestisjárványban hunyt el, testét a Szent Vitus-székesegyházban helyezték örök nyugalomra.

A kötet legizgalmasabb fejezete az utolsó, amely *A beszennyezett hímév* címet viseli. Ebben a szerző a negatív Borbála-kép kialakulásának körülményeit vizsgálja. A királynéval kapcsolatos sötét legendák a III. Frigyes és Cillei Ulrik közötti konfliktusra vezethetők vissza.

A későbbi császár és Borbála unokaöccse több éven keresztül háborúztak egymással, és az 1443-as békekötést követően is feszült maradt a viszonyuk. Ekkoriban került Frigyes kancellárjának, Kaspar Schlicknek a szolgálatába Piccolomini, aki a császárpárti propaganda kialakításán fáradozott. A későbbi II. Pius minden igyekezetével megpróbálta eláztatni a császár ellenségeit. A Borbálával kapcsolatos negatív toposzok is Piccolomini műveiben jelennek meg először. A jeles humanista a *Historia Australis*, a *Historia Bohemica*, a *Historia Friderici* és a *De viris illustribus* című munkáiban eretnek, parázna, kéjsóvár, istentelen asszonymnak festi le Zsigmond második feleségét. Dvořáková szerint ezek mind hiteltelen vádaskodások, melyek antik párhuzamokat követnek. Sallustius is ezekkel a vádakkal illetve a Catilina-összeesküvésről írt munkájában Semproniat.

Mivel Piccolomini korának legnagyobb tekintélyű humanistája volt, a 15. század második felében gyorsan elterjedt az általa felvázolt Borbála-kép. Először Jan Długosz és Bonfini vették át ezeket a legendákat, majd Schedel világkrónikája terjesztette tovább Borbála rossz hírnevét. A Miksa udvarában tevékenykedő Cuspinianus hasonlította először Messalinához Zsigmond özvegyét, és komikus anekdotákkal egészítette ki a róla szóló pletykákat. Jacob Fugger nevezte először német Messalinának. A királyné eretnekségével és ateizmusával kapcsolatos mendemondákat cáfolja az a számos kegyes alapítvány, amit életében különböző egyházaknak tett.

Bár Cillei Borbálát még a közelmúltban is elhanyagolta a történeti kutatás, a Zsigmonddal kapcsolatos új megközelítésű történeti művek száma folyamatosan gyarapodik, ahogy ezt a szerző is megjegyzi a monográfia bevezetőjében. Az eredeti szlovák nyelvű könyv publikálása és a fordítás megjelentetése között eltelt néhány év is számos ilyen munka születésének volt tanúja. A Zsigmondhoz kapcsolódó történeti publikációk száma azért is növekedett az utóbbi években, mert 2014–2018-ban volt a konstanzi zsinat hatszázadik évfordulója. Daniela Dvořáková a konstanzi zsinat kapcsán kitér az uralkodói reprezentációra, valamint említi Zsigmond sienai tartózkodását és Velencével való háborúskodását. Ehhez kapcsolódóan mindenképpen érdemes lett volna megemlíteni E. Kovács Péter vonatkozó könyveit.⁴ Borbála kegyvesztettségével kapcsolatban is napvilágot láttak újabb eredmények a kiadás és a fordítás közötti években. Skorka Renáta: *A királyné váradi vezeklése* című tanulmánya új megvilágításba helyezte a királyi pár elhidegülése mögötti okokat.⁵ Skorka Renáta az 1419 májusa és karácsonya közötti időszakra keltezi Borbála „száműzetését” és összefüggésbe hozza egy 1415-ben Konstanzban kötött kölcsönügylettel, melyben Hohenzollern Frigyes őrgróf és Ingolstadt Lajos herceg egyaránt érintettek voltak. Véleménye szerint a Német-római Birodalom két rivális arisztokratája közötti konfliktus vezetett közvetett módon a királyné ideiglenes kegyvesztettségéhez. Lajos herceg Konstanzban 23 ezer aranyforint kölcsönrel támogatta Zsigmond aragóniai utazását, a kezések között szerepelt a király és Borbála hű embere, Frigyes őrgróf. Időközben Frigyes szövetségi rendszert kezdett kiépíteni a bajor herceg ellen, ezért a viszony elmergesedett kettőjük között. Amikor a kölcsön visszafizetésének határideje 1419-ben lejárt, és Frigyes nem fizetett, Lajos herceg pletykát kezdett terjeszteni arról, hogy a királyné és az őrgróf között valamilyen affér alakult ki. Miután a híresztelés Zsigmond fülébe jutott, a király Váradra száműzte feleségét. Nem ártott volna ezekkel az újabb eredményekkel kiegészíteni a fordítást.

4 E. Kovács Péter: *Zsigmond király Sienában*. Bp., 2014; E. Kovács Péter: *Zsigmond király és Velence (1387–1437). Az oroszán ugrani készül (1387–1411)*. Bp., 2017.

5 Skorka Renáta: *A királyné váradi vezeklése*. In: *Nagyváradi és Bihar a Zsigmond-korban*. Szerk.: Zsoldos Attila. Nagyváradi, 2020. 85–116.

Daniela Dvořáková munkája színvonalas és hiánypótló monográfia, amely nemcsak a Zsigmond-kor historiográfiájában tölt be egy korábbi űrt, hanem rehabilitálja a méltatlanul megrágalmazott királynét is. A történeti személyiségről lemossa az évszázadok során ráakódott piszkot, hogy a királyné valós alakját láthassuk. Így egy erős egyéniségű, tehetséges uralkodónő képe bontakozik ki, akinek jelleme nem felelt meg a korabeli elvárásoknak. Borbála életvidám, táncot, szórakozást és pompát kedvelő asszony lehetett, aki azonban nem hanyagolta el vallási kötelességeit sem. A férfifaló „német Messalina” toposz korántsem felel meg a valóságnak. A házasságtörésével kapcsolatos pletykák gyenge lábakon állnak. Még inkább cáfolhatók az eretnokség és az istentagadás vádjai, mivel Borbála számos kegyes adományt tett egyházaknak. A királyné erős akaratú és öntörvényű nő lehetett, akinek nagy tehetsége volt a hatalomhoz és az államügyekhez. A művelt, széles látókörű és jó diplomáciai érzéssel megáldott asszony nemcsak felesége, hanem méltó szellemi társa lehetett Zsigmondnak. Dvořáková Borbála külső megjelenésével kapcsolatban is megfogalmaz néhány felvetést. Több képzőművészeti alkotás hozható összefüggésbe Borbálával, többek között a finnországi Kalanti Szent Borbála-oltárának táblaképe vagy a tiroli Riffian templomában látható freskó térdelő nőalakja.

A szerző rendkívül részletesen és alaposan mutatja be Cillei Borbála életútját, tevékenységét és személyiségét a források segítségével. Az olvasó szinte hónapról hónapra végigkísérheti a királyné eseményekben gazdag, izgalmas és sokszor hányattatott életútját. Ahol nem talál forrást a szerző, ott az analógiák segítségével igyekszik megvilágítani a történeteket. Ilyen esemény például Zsigmond és Borbála esküvője, amelyről nem maradt fenn leírás, de Dvořáková a későbbi esküvők leírásából megpróbálja azt rekonstruálni. Ehhez Eschenloer boroszlói polgár munkáját használja Aragóniai Beatrix és Mátyás, valamint Pierre Chocque leírását veszi igénybe Candale-i Anna és II. Ulászló esküvőjéről. Hasonló módszert követ Luxemburgi Erzsébet születésének bemutatásakor is. Itt Kottáner Jánosné emlékiratait használja, amely részletesen ecseteli V. László születésének körülményeit. Azokban az esetekben, amikor az igazság nem derül ki egyértelműen a forrásokból, felsorolja a lehetséges variációkat.

A kötet leginkább a szakmai közönségnek ajánlható, de a középkor iránt érdeklődők is számos érdekes művelődéstörténeti adalékot találhatnak benne. A mű stílusa szabatos, olvasmányos. A házassági válság bemutatása és az udvari pletykák keletkezésének természetrajza mellett az olvasó megismerkedhet Zsigmond és Borbála betegségeivel és udvari orvosaival, megtudhatjuk például, hogy a király vesekőtől és köszvénytől szenvedett. Ezek mellett a szerző bemutatja az uralkodói reprezentáció számos formáját: az uralkodói adventusokat, vadászkatákat, lakomákat. Eperjes város számadáskönyve például az Erik dán király tiszteletére rendezett lakoma hozzávalóit is felsorolja. A kimerítő fejedelmi utazások fátadalmairól szintén képet kaphatunk a munkából. Jorge pápai legátus jelentése alapján Dvořáková a császár utolsó napjait is rekonstruálja, a püspök többek között azt is leírta, hogy a Znojmbóba utazó súlyosan beteg Zsigmondot két ló hátára rögzített hordszékben szállították.

A kiadvány igényes kivitelben készült. Illusztrációként a fent említett Szent Borbála-oltár táblaképei jelennek meg az egyes fejezetek között. A kötet végén a felhasznált források és szakirodalom bibliográfiája, valamint névmutató található.

Urbán Máté*

* A szerző az ELTE Berzsényi Dániel Pedagógusképző Központ Történelem Tanszékének egyetemi adjunktusa (9700 Szombathely, Károlyi Gáspár tér 4., urban.mate@sek.elte.hu).

CONTENTS

Imperial Expansion in Central Europe: The First Mutilation of the Rzeczpospolita, 1772 (Miklós Mitrovits)	1
<i>Studies</i>	
Éva Ring: The Confederation of Bar and the First Territorial Mutilation of the Rzeczpospolita	5
Sándor Gebei: Russian–Prussian Identity of Interest in the First Territorial Mutilation of the Rzeczpospolita	43
György Bebesi: The First Mutilation of Poland from the Perspective of Russian Imperial Foreign Policy	57
Patrik Dinnyés: Difference of Opinion between Mother and Son on the First Territorial Mutilation of the Rzeczpospolita	67
Ferenc Tóth: The Efforts of French Diplomacy in order to Save the Rzeczpospolita	83
Brigitta Kinga Schwéd: The First Partition of Poland in the Light of the Balance-of-Power Discourse in Contemporary Opinion Pieces of London Weeklies	99
Beáta Varga: The Integration of Galicia into the Habsburg Monarchy: The Situation of the Eastern Galician Ruthenians between 1772–1918	121
Krisztina Kurdi: The Transformation of Jewish Self-Government after the First Mutilation of Poland	139
<i>Book Reviews</i>	
Barbara of Cilli: A Hungarian, Holy Roman, and Bohemian Queen (Máté Urbán)	161
The Financial Background of Education in the Middle Ages and the Early Modern Period (Máté Urbán)	168
The Dangerous Relationship between North and South, or the Birth of Italy (Zita Kovács)	172

Ára: 800 Ft
Előfizetőknek: 600 Ft

TERJESZTI A MAGYAR POSTA

Előfizethető személyesen a postahelyeken és a kézbesítőknél, vagy a Központi Hírlap Iroda zöldszámán: 06-80/444-444, e-mailen: hirlapelofizetes@posta.hu, faxon: 1-303-3440, vagy levélben a Magyar Posta Zrt. Központi Hírlap Iroda, Budapest 1008 címen.

Számonként megvásárolható a Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézetében (1097 Budapest, Tóth Kálmán utca 4., telefon: 224-6700/4624, 4626 mellék), illetve a Penna Bölcsész Könyvesboltban (1053 Budapest, Magyar utca 40., telefon: 06 30/203-1769).

A Világtörténet 2024. évi évfolyamának megjelenését a Magyar Tudományos Akadémia és a Petőfi Kulturális Ügynökség támogatja.

MTA MAGYAR
TUDOMÁNYOS
AKADÉMIA

**HUN
REN**

BÖLCSESZETTUDOMÁNYI
KUTATÓKÖZPONT
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZET

Petőfi
Kulturális
Ügynökség

